

Otthon az egyházban

Emberközelben Bölcskei Gusztáv püspök úr

Belépünk a dolgozószobába. A szoba csendes és eleven. A könyvek és a képek mintha beszélni tudnának. Látszik, hogy történetük van. S mint egy fel nem tett kérdésre a válasz, hangzik a beszélgetés első mondata: ez a festmény a szamoskéri parókiáról készült. Kocsis Elemértől kaptam püspökké szentelésemkor. Az ő édesapja is szamoskéri lelkész volt, akárcsak az enyém.

Ha meghallja azt, hogy Szamoskér, milyen emlékek jutnak az eszébe, mit lát maga előtt?

A kemence....., és sok minden más eszembe jut, ami egy falusi háztartáshoz meg udvarhoz hozzátartozik.

Én nem odaköltöztem Szamoskérre, hanem ott születtem. Édesapámék Budapestről költöztek oda,- illetve az igazsághoz hozzátartozik, hogy először csak ő költözött le és utána jött a család, 1949-ben választották meg oda lelkipásztornak, - és én 1952-ben már Szamoskéren születtem. Ebben a bizonyos parókiában, amelyiknek a festménye itt van a falon. És ha már képről van szó, akkor ez az első kép, ami az eszembe jut, hogy ott van a parókia, és ott van vele szemben, - a kép egy kicsit csalóka, - az átellenes telken a harangláb, amelyiknek megint csak története van.

A szamoskéri régi templom előtt volt egy gyönyörű szép zsindeyes fiatornyos torony, olyan mint a lónyai meg a kisszekeresi, amely villámcsapás következtében leégett. Ezután építették meg a haranglábát. Hát, a harangláb, az nekünk gyerekeknek hihetetlen izgalmas, érdekes építmény volt, amire fel lehetett mászni, meg mindenféle játékokat lehetett köré szervezni. Aztán maga a harangozó bácsi, aki jött minden reggel negyed nyolckor, harangozni: ennek fontos üzenete volt, hiszen, ha még odáig az ember nem indult el az iskolába, akkor sürgősen el kellett indulnia. Bár nekünk könnyű dolgunk volt, mert a szomszédban volt az iskola, s ha már nagyon késésben voltunk, akkor még a kapun se kellett kimenni csak átugrottunk a kerítésen.

Tehát a szamoskéri parókia... A harangláb, az udvar, amelyiken megint csak voltak csudálatos, titokzatos dolgok, ott volt például egy hatalmas nagy terméskőrakás, amelyik nekünk izgalmas bújócskázó hely meg játszóhely volt. Amelyikről aztán csak jóval később tudtam meg, hogy ezek a terméskövek a nagy gazdasági világválságnak a következményei, ugyanis a szamoskériek már a 20. sz. elején elhatározták, hogy építkeznek, ekkor vették meg a követ. Aztán jött az infláció, minden elértéktelenedett és egészen 1970-ig – gondoljunk bele, a szamosi árvíz idejéig – ezek a kövek ott voltak haszontalanul, és csak azután építették meg az új templomot, amelyikbe beépítették a termésköveket.

Ha tovább megyünk az udvaron, ott a mogyoróbokor, amelyikhez több emlék is fűz.

Először is, hogy kiváló, finom mogyoró termett rajta. De az a mogyorófa vessző is onnan származott, ami egyik alkalommal, mikor édesanyámnak volt a születésnapja,- nyáron született június 16-án – előkerült.

Majdnem akkor, mint Önnek.

Igen, igen. Tudtam természetesen, hogy délben nagy ebéd lesz, rántott csirke, s minden más, kint az udvaron, hiszen az egy nagyon kellemes hely volt. Én meg úgy gondoltam, hogy még előtte egy kicsit lemegyek a Szamos partra a barátaimmal bóklászni. Aztán valahogy nagyon eltelt az idő és éreztem én, hogy már késő van, de hiába igyekeztem haza, mert mikor beértem az udvarra akkor láttam, hogy bizony elkéstem, mert az ebédnek már vége. Akkor a mama szépen odament a mogyorófa bokorhoz, egy vesszőt levágott, azzal a lábszáramat elkente, s én természetesen bőgtem. Majd odajött, letörölte a könnyeimet, és adott enni is.

Ha megyünk tovább az udvaron, ott van a kút, amiből a vizet ittuk, aminek a vízszintje pontosan megmutatta a Szamos vízállását. Hogyha a Szamosban emelkedett a víz, akkor a mi kutunkban is feljött egészen magasra. Csodálatos tiszta, egészséges vize volt. Aztán jöttek a gazdasági épületek szépen sorban, ahogy illik: sütőház a kemencével, ahol Jolán néni rendszeres időközönként megsütötte a kenyeret. Az külön élmény volt, ahogy előkészültek a sütésre, aztán vártuk, hogy mikor süll már ki a buci, amit kis galambformájúra csináltak a maradéktésztaból. Vártuk a *kis ennivalót*, az sült ki a leghamarabb. Aztán mellette volt a magtár, ott volt a búza, a faskamra, aztán az istálló és a szín, így szépen sorban, átellenben a másik oldalon pedig a disznóól.

Emlékszem, amikor Szamoskéren megalakították a TSz-t, akkor a mi istállónkat is igénybe vették, mert nem volt elég istálló. Úgyhogy ott voltak a lovak. Azt én nem tudtam gyerekként,

hogy azoknak az embereknek mit jelent, hogy elvették a lovukat, csak annyit láttam, hogy azok a bácsik, akiket én ismerek, mert a templomba járnak és presbiterek, hozzák a lovakat, s persze megengedték, hogy felüljek rájuk, lovagoljak.

Aztán kezdődött a kert, volt egy nagykert és egy kiskert. Nos, a kiskertet is úgy kell elképzelni, hogy legalább közel 1 hektáros volt. Abban minden megtermett, ami a konyhára kellett, zöldség, krumpli. Aztán jött a nagykert a gyümölcsfákkal, almafa, diófa, szilvafa, ami fontos gazdasági kiegészítése volt a Szamoskéri lelkészi fizetésnek. Mikor édesapám mondta a presbitereknek, hogy elég kevés a fizetés, azt mondták: Tiszteletes úr, hát ott van az almáskert. Na, most az én édesapám igaz, hogy falun született, de csak azért született falun, mert az édesanyja lement a nagymamához szülni. Így Szilasbalháson született az édesapám, ami Dunántúlon van. Ma már nem így hívják, mert szégyellték, hogy a Balha benne van a nevében, most Mezőszilas, Németh László szülőfaluja, aki egyébként másod unokatestvére volt édesapámnak. De utána Pesten nőtt fel, a nyolcadik kerületben, a nagyapám ugyanis kazánkovács volt a Ganz-MÁVAG-ban. Így hát szerintem életében közelről nem látott almafát. De úgy megtanulta ezt a mesterséget – erre is csak a legnagyobb megbecsüléssel tudok visszagondolni –, hogy három év múlva a falubeliek már őhöz jöttek: Tiszteletes úr, mivel permetezzünk. Fontos bevételi forrás volt az almapénz, ugyanúgy ahogy a dió is. Ez egy érdekes családi megosztás volt: az almapénzzel a papa gazdálkodott, a diópénzzel a mama, ez valahogy így alakult ki.

Szóval ez volt a kis világunk, ami az elmesélésből is érzékelhető, hogy egy nagy falusi porta volt, amelyik aztán kinyúlt a határig, ahol a földek kezdődtek.

És ez az udvar szinte mindig tele volt gyerekekkel. Mi voltunk ott Szamoskéren öten... Hatan voltunk testvérek, a legidősebb testvérem még Budapesten meghalt az ostrom alatt a pincében. Nem bombatalálat érte, hanem olyanok voltak a körülmények, hogy megbetegedett, és nem volt segítség. Tehát mi voltunk öten, s mit mondjak, ha húszan, harmincan voltunk az udvaron, az természetes volt, mert az volt az igazi szórakozás és a szabadidős tevékenység, hogy az osztálytársak, barátok, fiúk, lányok összejöttek, és akkor aztán mentek a nagy, nagy játékok, a legegyszerűbektől a bonyolultabbakig. A számháború, az egészen kalandos dolog volt.

Mit hoztam még Szamoskérről? Akik felidéznek a gyerekkoromat, ők így emlékeznek rám, hogy én és a nagyapám Az én anyai nagyapám minisztériumi – ma így mondanánk – köztisztviselő volt. Amikor jött a népi demokrácia, attól való féltében, hogy úgymint el fogják

venni a lakását, inkább önként felajánlotta a népi demokráciának, s így ők is leköltöztek Szamoskérre. Nem volt különösebben gyerekbolond, vagy unokabolond nagyapa. A történet úgy kezdődött, hogy születésem után számárköhögést kaptam. Ennek egy ellenszere volt akkor, a friss levegőn sétálni velem.

Állítólag elég jó súlyban lévő gyerek voltam, - bár hogy hány kilóval születtem, senki nem tudja, nem volt divat megmérni az újszülötteket, eljött a bába néni, a nagyszobában megszülettem, megemelt, hát úgy három kiló.... A lényeg az, hogy a mama ott sétált velem körbe-körbe az udvaron, és akkor a nagyapa egyszer csak megszólalt, hogy *add ide azt a gyereket*. Hát ez lett a veszte, mert onnan kezdve gyakorlatilag mi tényleg elválaszthatatlanok voltunk. Vitt a Szamos partra, mentünk a töltésre virágot szedni, mentünk a gépállomásra, a Tsz-telepre, ahol énnekem fel lehetett mászni a körmös traktorra, meg mindenre. Egy egészen bensőséges, sajátos kapcsolat alakult ki közöttünk a nagyapámmal.

Nagyapám egy hihetetlen érdekes ember volt: mint minisztériumi köztisztviselő kettőkor hazajött a hivatalból, megebédelt, bezárta az ajtót, és akkor kezdődött neki az élet. 1920-as, 30-as években olyan fényképfelvételeket készített, amelyek térhatásúak voltak. A fényképet a két üveglap közé a kis nézőkébe betettük, és úgy láttuk a tízes, a húszas, a harmincas évek Budapestjét, térben. Rádiót csinált saját magának...

Amikor lekerült Szamoskérre, ott nem volt villany. Szamoskérre 1961-ben vezették be a villanyt, 9-10 éves voltam, amikor a villanyvilágítás megjelent, addig petróleumlámpánál tanultunk. A nagyapám szeretett volna továbbra is fényképeket készíteni, előhívni, nagyítani és így tovább, így készített egy olyan nagyítót, amelyik petróleumlámpával működött. 40 percig exponált, színes képeket csinált. A mi szemünkben egy különleges varázsló volt, aki ilyen csudákra képes.

A Budapesthez kötődés rányomta a bélyegét a szamoskéri miliőre, mert az édesapám, édesanyám pestiek voltak, bocsánat a mama budai volt, a papa pesti, s ők már 40 évesek voltak, amikor Szamoskérre lekerültek, és hát természetesen a visszavágyódás, kötődés erős volt. Úgy, hogy Szamoskéren ilyen utca nevek voltak a családi használatunkban, hogy Andrassy út, Oktogon... na hát szóval ez a Szamoskér veszedelmes kérdés volt.

Összefoglalva csodálatosan gazdag gyerekkorom volt, annak ellenére, hogy mi mai viszonyokhoz mérve szegények voltunk, természetes volt, hogy a bátyáim kinőtt ruhájában jártam, de hát mindenki így volt velem.

De Szamoskér akkor egy magabíró, nagyon egészséges falusi közösség volt. Tessék abba belegondolni, hogy a Szamoskéri ifjúsággal az én édesapám – aki életében nem járt egy napot sem zeneiskolába, de zseniálisan zongorázott, harmóniumon játszott, orgonált – a Passió záró kórusát énekelte négy szólamban a szamoskéri templomban.

És ha bemegyünk a lakásba, ott vannak a könyvek. Édesapám egy nagyon, nagyon tehetséges, Isten áldotta gondolkodó és igehirdető volt. Korának a szakirodalmát beszerezte, s nemcsak teológiát, hanem a szépirodalmat is. Volt olyan, amikor a könyveket át kellett rendezni, mert jöttek a tiltó listák, s hátrébb kellett bizonyos könyveket tenni. Én Hamvas Bélát akkor olvastam mikor szerintem nem sokan, eredeti kiadásban, Szerb Antalt, Nyíró Józsefet természetesen Németh Lászlót, Illyés Gyulát.

Később szerettem volna megkérdezni, de ide kívánczik az a kérdésem, hogy amikor a teológián tanított, akkor el tudta érni, azt, hogy olvassanak a diákjai, magamról tudom. Tehát bármit, amit megemlített azt gondoltam, hogy azt érdemes kézbe venni. Hogyan tudja ezt elérni egy tanár, hogy a diák olvasson? Ne csak azért olvasson, mert kikérdezik tőle az anyagot, hanem azért olvasson, hogy úgy érezze, hogy ha ezt nem olvassa el, akkor valamiről véglegesen lemarad?

Hát azt hiszem, hogy erre is érvényes, hogy kettőn áll a vásár. A tanárnak mindenesetre szerintem az a dolga, hogy valami olyat emeljen ki a szövegből, amire tényleg azt mondja a diák, ebben lehet valami. A másik, hogy nem kell mindent elmondani, csak fel kell kelteni az érdeklődést, hogy ennek tényleg érdemes utána menni. Ezek már olyan apró trükkök, hogy az ember azt mondja, hogy ne tessenek elhinni, hogy ez így van, hanem ellenőrizték.

Én azt gondolom, hogy az olvasás szeretetét tényleg onnan hozom, az otthoni könyvtárból, ahol értékesebb könyvanyag volt, mint a falusi közkönyvtárban. De azért a közkönyvtárban is volt persze érték az olcsó könyvtársorozatban, bár ha már erre fordult a beszélgetés éppen néhány héttel ezelőtt volt egy döbbenetes élményem, amikor rájöttem arra, hogy engem, s nemcsak engem, hanem ebben az országban nagyon sokakat hihetetlenül becsaptak például Robison Crusoe történetével.

Kíváncsian hallgatom.

Az egyik este kapcsolgatom a televíziót s látom, hogy az egyik csatornán megy egy Robinson Crusoe feldolgozás. Egy idő után el kezdtem gondolkodni, hogy én vagyok tévedésbe vagy ez a film. A film arról szólt, hogy egy protestáns hittérítő tudattal rendelkező ember megpróbál egy bennszülött totemekben és egyebekben hívő embert arról meggyőzni, hogy a Szentírásban Isten önmagát kijelentette. Amit én olvastam, az pedig arról szól, hogy a fehér ember minden bajon diadalmaskodik, a kulturált ember az a legkilátástalanabb helyzetben is úrrá lesz a természetén, stb. stb. mintha a Delta adását látnám. Kiderült, hogy nem érzem én ezt rosszul, mert mi az úgynevezett ifjúsági változatot olvastuk, mert azt adták ki. Tehát ez nem az eredeti teljes regény, amelyiket Defoe megírt és óriási siker lett, hanem annak egy úgynevezett ifjúsági változata, amelyikből egy hihetetlenül lényeges mozzanat kimaradt.

Mikor nevelőtanárként dolgozott állami gondozott gyerekek nevelőtanáraként, akkor volt-e olyan feladata, hogy tanítson?

Gyakorlatilag én is majdnem gyerek voltam, 18 éves. Tehát ez egy állami gondozott bentlakásos gyermekotthon volt, délelőtt tanítás volt a gyerekeknek, s aztán foglalkozások internátusi rendszerben. Több tanító Debrecenből járt ki az akkor még létező Zsuzsi vonattal, hiszen ez a gyermekotthon Nyírmártonfalva alsó Reviczky tanyán volt, báró Reviczky József egykori kastélyában. Gyakran előfordult, hogy nem érkeztek meg a tanárok, nem tudott a vonat kijönni, hófúvás, ez az miatt, vagy betegek lettek a tanárok. Akkor jött az éjjeliőr bácsi és beszólt, hogy Guszti, Laci igazgató úr (nem elvtársoztak) üzeni, hogy nem jött meg a két tanító, menjenek tanítani. A barátommal, akivel ott együtt laktunk egy szobában lent a szuterénben, feldobtuk egy pénzt, szégyellem, de így volt, hogy akkor te még a 3. osztályba én meg a 4. osztályba. Mi a tanításhoz nem értettünk, fogalmunk sem volt róla, de be kellett menni a gyerekekhez, hogy ne legyenek magukban. Tehát komoly tanítást ott még én legalábbis nem mondanám, hogy tudtunk végezni. Mi ott nevelőként voltunk alkalmazásban, képzés nélküli nevelők, ez volt a hivatalos titulusunk, inkább csak megpróbáltunk valamiféle rendet tartani, hol így, hol úgy.

A püspöki tiszt betöltésére csak az elmúlt száz esztendőben is többféle minta létezett. A teológiai doktori disszertációját Arthur Rich szociáletikai gondolkodásának struktúrája címmel írta. A svájci teológus véleménye szerint az isteni rend igazságosságát a nyilvánosság előtt kötelessége megszólaltatnia az egyház tisztségviselőinek. Én úgy látom, hogy az Ön püspöki identitása mögött határozott teológiai meggyőződés áll, mely teológiai kutatásaiból táplálkozik.

Valóban vannak a püspöki tisztség betöltésére történelmi minták, hiszen akár személyesen, akár a tanulmányaimból ismertem azokat, akik a tiszántúli egyházkerület püspökei voltak, nagyon különböző típusú, eltérő habitusú, beállítottságú emberek. Azt nem merném állítani, hogy a püspöki szolgálatom betöltésének kezdetén kristálytiszta kialakult volna bennem, hogy én hogyan szeretném betölteni ezt a tiszteket. Az igaz, hogy valóban nagyon fontosnak tartom az Arthur Richnél is meglévő kristálytisza és következetes, logikus teológiai gondolkodást, amelyikből óhatatlanul odajutunk, hogy a közbeszédben Isten üzenetét meg kell jeleníteni. Arthur Rich elsősorban a gazdasági szférában próbálta a teológiai gondolkodás érvényességét felmutatni, de alkalmas az ő gondolkodásának a struktúrája arra, hogy ma is feleleteket tudjunk keresni és találni akár más területeken is. Épp az elmúlt héten akadt a kezembem a Svájci Református egyháznak egy kisebb tanulmánya a jelenlegi gazdasági válsággal kapcsolatosan. Arra az Arthur Richre hivatkoznak, akit egyébként úgy némileg lesajnálóan idejét múltnak tartanak a posztmodern világban. Azt, hogy a közéletben, a közbeszédben, a közgondolkodásban megjelenítsük azokat a kritériumokat, amelyek a mi hitünk szerint következnek a Szentírásból, Krisztus kijelentéséből, és hogy ennek helye van politikai művészeti, gazdasági, emberjogi igazságossági stb. kérdésekben – ezt szívesen vállalom, hogy így gondolom. Ez az álláspont természetesen megosztja a közvéleményt. Vannak, akik azt mondják, hogy minek ezzel foglalkozni, mások szerint pedig még keményebben kellene fogalmazni.

Sokszor idéztem az Arthur Rich által is nagyra becsült Leonhard Ragaznak azt a mondatát, hogy ha egy nép éhez, és nem ismeri Istent, akkor ennek a népnek először kenyér formában kell megmutatni, hogy ki is az Isten. Ez természetes összekapcsolódás, hogy az ember próbálja komolyan venni az egyháznak, a keresztény ígehirdetésnek azt a felelősségét, amelyik nem akarja csak ellelkiesíteni a dolgokat, hanem mindig rámutat arra, hogy az úgynevezett gazdasági meg politikai meg egyéb bajok gyökerei is igazság szerint mind lelkiek. Mert ha most kimondjuk ezt a szót, hogy hitelválság, akkor magyar nyelven benne van a kifejezésben a hitel, a hitelesség. Maradjunk csak a virtuális pénzügyi tranzakciónál: ha nincs bizalom, akkor annak az a következménye, hogy én neked a hitelt sokkal magasabb kamatlábra adom. Amikor Széchenyi megírta a Hitel, Világ, Stádium-ot az a hitelességről szólt. Ha van hitelesség, akkor a dolgok rendeződnek, s ez így van a kisebb és a nagyobb emberi közösségekben is. Ezt megjeleníteni, képviselni számomra vállalható minta.

A hitelesség kérdéskörénél maradva az egyház közelmúltjának feltárásáról szeretném kérdezni. De semmiképpen sem a megszokott módon, vagyis nem az a kérdésem, hogy

miként képzelem el a múlt hiteles feltárását. Az egyházi és társadalmi közbeszédben nem nyílik mód az emberséges megszólalásra ebben a kérdésben, pedig Ön minden esetben érre szólítja fel beszélgetőtársait. Szavaiból érzékelhető, hogy tiszteli az Ön előtt járt nemzedéket, hiszen olyanok is sokan voltak, akik megállták a helyüket, nemcsak olyanok, akik esetleg ilyen vagy olyan oknál fogva elbuktak egy élethelyzetben. Kikre tekint tisztelettel az előző nemzedékből?

Talán kezdjük az elején. Én valóban úgy látom, és sajnos ezt bizonyítják a közelmúlt meg a jelen eseményei is, hogy jogos a kérdés, amit feltettem már a Zsinat gyűlésén is, hogy vajon alkalmasak vagyunk-e mi arra lelkiileg és emberség dolgában, hogy kategorikusan tudjuk szétválasztani, hogy ez a jó és ez a rossz? Vajon alkalmasak vagyunk-e? Nem tőlem származik, de szívesen idézem ide ezt a mondatot: ahhoz, hogy Izrael kivonuljon Egyiptomból elég volt néhány nap, ahhoz, hogy Egyiptom kivonuljon Izraelből 40 év kellett. Egyiptom bennünk van, nem ment ki belőlünk.

Hol van az a léghő, amelyikben valaki, aki valóban úgy látja a saját életét, hogy volt az életének egy adott szakasza, amikor ilyen vagy olyan oknál fogva, úgy érzi, hogy rossz úton járt s ezzel ártott másoknak, és ezért szeretné azokat, akiket esetleg ezzel megbántott megkövetni, a felszabadító bűnbocsánatot megkaphatja. Ez az egyik dolog.

A másik természetesen az, hogy kötelességünk, amit tudunk megismerni és megismertetni ebből a történetből, ezért amit lehet, azt fel kell tárnunk, és fel kell dolgozni. Aztán itt jönnek a gyakorlati kérdések, nehézségek, hogy mennyi maradt meg, mennyi veszett el, mennyit manipuláltak és így tovább. És ne szűkítsük le azt a kérdést arra, hogy ki az, akinek a neve szerepel a listán és ki az, akinek nem. Ne legyen bennünk a később született nemzedéknek a kegyelmi ajándékával való visszaélés, mivel nem lettünk kitéve ennek a próbának. Etikailag alapvető, hogy a tehetetlenség az nem elég, az nem erény. És még az is nagy kérdés hogy ugyanazzal az erkölcsi mércével tudjuk-e mérni az összes többi botlást, mint ezt.

Na, most erről ennyit.

Kit tisztelek? Tisztelem az édesapámat. Aki ott volt egy, ahogy mondani szokás Isten háta mögötti kis faluban, hihetetlen értelemmel, szívvel megáldott ember, olyan igehirdető, akire a mai napig emlékeznek. Nekem mindig megható élmény, amikor mondjuk a Debrecen - Kossuth utcai gyülekezetben, vagy Rákospalotán vagy bárhol találkozok valakivel, aki azt

mondja, hogy az igen, az igehirdetés volt, ahogyan az apám prédikált. És láttam, hogy éli meg a mindennapjait.

Az apósomat is tisztelem, aki kétszer járta meg az orosz hadifogságot. Másodszorra úgy vitték el, hogy Csepelen, ahol lelkész volt, szedték össze az embereket, és ő is bekerült a sorba. De egyik gyülekezeti tagja elszaladt a parókiára, elhozta a palástot és ráterítette a vállára, s az orosz katona azonnal kiállította volna a sorból, de az én apósom azt mondta, hogy köszönöm szépen, ha elviszik a híveimet, akkor én is megyek. Pedig tudta hova megy, mert akkor ő már egyszer hazajött a fogságból. 56 után mondták apósomnak, hogy a saját kérésére, a saját és családja érdekében kérje az azonnali áthelyezését Veresegyházra. Az egy olyan falu, meg egy olyan gyülekezet volt, hogy amikor vasárnap harangoztak, akkor azt mondta, a pap, ha nem jött senki, hogy akkor csukjunk be és kártyázzunk tovább. Egy ilyen helyen virágzó gyülekezetet hozott létre. Ha elolvasom a Cs. Kiss Andor bácsinak a könyvét, az élettörténetét, amiben iszonyatos nehézségek vannak, és csak a hála szól belőle, nincs benne semmi keserűség, vagdalkozás, szintén tisztelet ébred bennem.

Emlékszem, a 90-es évek elején volt egy forrongó gyűlés a díszteremben, ahol a lelkészek közül sokan elmondták, hogy milyen bántás érte őket. Akkor egy barátom felállt és azt mondta, hogy szeretné, ha valaki felállna és elmondaná, hogy milyen örömet okozott neki az, hogy szenvedhetett a Krisztus ügyéért. De ha valaki csak azt akarja elmondani, hogy ő belőle nem lett esperes meg püspök, az fogja be a száját. Csend lett.

Sokkal árnyaltabban kell ezt a korszakot vizsgálni. A legutóbbi zsinati ülésen például sokszor emlegettek valakit, akit száműzetésbe küldtek, elhelyeztek Pestről egy kis faluba. Utána mondja nekem az egyik esperes, akinek az egyházmegyéjében van ez a kisfalu, hogy elgondolkodtam, hogy ott van X, Y lelkész, aki huszadik éve van ebben a gyülekezetben, az most száműzetésben van? Szóval nem vagyunk mi abban a helyzetben, hogy beüljünk az ítélőbírói székbe.

Én csak annyit látok ebből a korszakból a személyes ismeretségeim alapján, hogy azok az életutak is rendkívül összetettek, amelyek a kitartásról, bátorságról tanúskodnak.

Én is két dolgot szeretné hangsúlyozni, az egyik az összetettség, a másik az őszinteség illetve az őszinteség hiánya. Az összetettségről egy példát. Egy budapesti konferencián Bereczki Albert élete volt a téma. Egész nap mocskolták. Délután jelentkezik egy bácsi, azt mondja, hogy nézzék, én nem vagyok se történész, se teológus, nem értek ebből semmit, de egyet

tudok, én a Bereczki Albert ígérezeit hallgattam, s azt hogy nem lettem öngyilkos, egyedül ennek köszönhetem. A másik az őszinte légkör kérdése: nem voltunk és nem vagyunk alkalmas közeg arra, hogy az emberek őszinték merjenek lenni. Meghirdették a Zsinatban, hogy akinek mondanivalója van, írni valója van, küldje el a Zsinati levéltárba. Hát másodszori megújított felszólítás után talán vannak néhányan, akik írtak. Ugyanakkor ismétlem, azt én is kötelességnek érzem, hogy tisztába jöjjünk a múltunkkal, mert meg fogják kérdezni az utánunk jövők, hogy na, ez hogy volt, mint volt. Döbbenetes élmény volt, mikor egy papi vizsgán valakitől megkérdeztem, aki kihúzta azt a tételt, hogy Magyarországi Református egyház 1956-tól 89-ig, hogy el tudja-e azt képzelni, hogy a 70-es években egy teológus diákot a rendőrség megfigyelt, azt mondta, hogy egyáltalán nem. Elhiszem, hogy tényleg el se tudja ezt képzelni.

Tudom, hogy nagyon szereti a történelmet. A magyar történelemből kit említene, akiről szívesen olvas, akit különösen kedvel? Nem is csupán kiemelkedő történelmi szereplésre gondolok, hanem olyanokra, akiket valamiért szeret, vagy a hozzájuk fűződő történelem kedves az Ön számára.

Hát nem is tudom, mert olyan sokan vannak, akiket szeretek. Most nem alakot mondom inkább, hanem egy olvasásélményemről számolnék be, ami megint csak kicsit ahhoz kapcsolódik, hogy mennyire próbáltak bennünket félrevezetni a magyar történelemmel kapcsolatosan. Néhány évvel ezelőtt kaptam ajándékba nagyon szép kiadásban a Werbőczy Hármaskönyvet, amiről tanultunk ugyan az iskolában: röghöz kötés és ilyesmi. Elkezdtem olvasni a törvényeket, a középkori magyar történelmet, Magyarország törvényeit, és rádöbentem, hogy minket félrevezettek. Lenyűgöző aprólékossággal szabályozták a jogokat és a kötelességeket. Az nem úgy volt, hogy a kényurak vagy a királyok bármit megtehettek. Le kellett tenniük az esküt arra, hogy ezeket a törvényeket megtartják. S aztán az ember elhűlve jut el odáig az olvasásban, hogy mik a legfőbb bűnök, amiket egy vezető vagy uralkodó elkövethet. S ott van szószerint, hogy ha a saját nemzete elpusztítására idegen katonákat hív, arra nincs bocsánat – mondják a középkori törvények.

Vagy például ritkán hangsúlyozzák, hogy a középkori Magyarországnak kifinomult, jól működő víz és csatornarendszere volt, amelyik gondoskodott az ökológiai egyensúlyról is. Számomra ez is azt mutatja, hogy a történelmi alakok, korszakok megítélése rendkívül esetleges, hogy kiből lesz nagy hős, kiből áruzó, mártír, mely korszak milyen is volt valójában.

A történelmet gondolatban szívesen bejárja, de az időutazás után most az kérdezem, hogy ha nem oda menne, ahová viszi a szolgálati autó, csak úgy beülhetne az autóba, és utazhatna, akkor hová menne?

Tehát, hogy autóba beülni és menni?

Valahova elutazni, akár lehet repülővel is.

Az elmúlt néhány évben a nyári közös családi kirándulás az, hogy beülünk a mikrobuszba hatan, és elmegyünk egy hétre. Így voltunk Erdélyben, tavaly Kárpátalján. Nincs jobb, mint látni a Tiszát, mint kis hegyi patakot nekünk, akik egészen másként ismerjük. Én nagyon szívesen utazok a Kárpát-medencén belül, annyi szép hely van és olyan változatos. Jártam szép helyeken a világban is, van egy-két város, ahova szívesen visszamennék. Feltétlenül említeni kell Barcelonát, San Diegót.

Utazás közben általában zenét hallgatunk. Milyen zenét hallgat szívesen?

A kocsiban most az elmúlt félét egyértelműen Cseh Tamás vitte. Cseh Tamás. Erről hosszan tudnék beszélni. Nagyon felháborított Cseh Tamás temetése. Így nem szabad megjelennie az egyháznak a világ előtt, hogy ott van ötezer ember, Magyar Bálinttól Hobóig, és akkor kiáll egy katolikus kolléga, aki nem tudom, hogy életében találkozott-e Cseh Tamással. Ha ott valaki nem tudta volna, hogy Cseh Tamás temetésén vagyunk abból a szertartásból nem tudta volna meg. A világ szép, Isten jó, Tamás testvért is szerette, kb. ennyi.

Aztán nagyon szeretem a népdal zsolnárokat, egyre több olyan CD van, amelyik a 16-17. századi énekeket visszaidézi.

Például „Az én időm, mint a szép nyár” című lemez, amelyen vajdasági fiatal reformátusok énekelnek. Ott van a zenéjükben az a karácsonyi ünneplés, olyan öröm, hogy az ember úgy érzi, mintha lakodalomba lenne. Most van egy erdélyi csapat hasonló stílusban, de hogy kicsit részrehajló legyenek, hallgatom a Kálvin tér zenekart, amiben a fiam játszik.

Mit olvas mostanában?

Sajnos sokkal kevesebbet olvasok, mint szeretnék. Most legutóbb egy érdekes tanulmányt olvastam - ez is történelem -, egyház és állam viszonyulásáról az európai történelemben sajátos szempontrendszer szerint. Európa most egy új kihívás előtt áll, amit az Iszlám

megjelenése teremtett. Végignézve a történelmet nem is olyan újdonság ez, hiszen voltak márt itt olyan évszázadok, amikor ez volt a helyzet. Aztán átalakulóban van a politikai beszédmód is. Tehát, azok a jelenségek, amelyek vannak akár Magyarországon, akár Európában, ezt mutatják, hogy most csak bizonyos kifejezéseket szabad mondani, bizonyosakat pedig nem. Vagy az eddig használt baloldal, meg jobboldal, liberális, meg konzervatív – változás készülődik, átrendeződés a politikai beszédmódban. Szerintem senki nem tudja még, hogy milyen változások lesznek. És itt vannak ezek a jelek is, hogy egy vulkán azt mondja, hogy most akkor kitörök és összeomlik a világ. Ez is azt mutatja, hogy milyen hihetetlen érzékeny és félelemre épülő a világunk.

Éppen ide kapcsolódik az utolsó kérdésem. Minden korosztálynak vannak mentális problémái, mindenki a maga korosztályának megfelelően szeretné jól érezni magát a bőrében. A mai ötvenes férfiak Magyarországon veszélyeztetett korosztálynak számítanak. Ön, mint ötvenes férfi cserélné önmagával, jól érzi magát a bőrében? Mit mondana a kortársainak, miért jó ma a szorításában élő férfiaknak?

Elmondhatom, hogy én csak magammal cserélnék. Jól érzem magam a bőrömben, meg abban a közegben, amelyben vagyok. A református hit az egy olyan életformát jelent, amelyikben jól érezheti magát egy 50-es férfi, mert ad egyfajta önállóságot, tehát az, hogy az ember hisz, és ő maga hisz. Egy olyan közösséghez tartozhat, aki a református egyházat választja, amelyet választásaival, szavaival maga is formál, egy olyan közösségnek a tagja, amelyikben számítanak rá és érezheti, hogy a szava fontos. Ez a kölcsönösség református egyházhoz tartoznia a társadalmi nyomás következtében a stressz, túlterheltség, megfelelési kényszer az egészséges közösség alapja, ahol így vannak együtt, ott eleven gyülekezet formálódik.

Tóth-Mihala Veronika